

програмно-методичне забезпечення, індивідуальний характер навчання, демократичні контакти “студент – викладач”, гнучка система консультивань, широкий доступ до неї всіх верств населення, наближення процесу навчання до місця перебування того, хто навчається. Подальше вдосконалення дистанційного навчання на основі впровадження в навчальний процес аудіовізуальної і комп’ютерної техніки, створення системи дистанційної освіти і становить перспективу розвитку цієї галузі.

Література

1. Винарик Л.С. Информационная культура: эволюция, проблемы / Л.С. Винарик, А.Н. Щедрин. – Донецк, 1999. – 144 с.
2. Ильина О.В. Оптимизация самостоятельной работы студентов по овладению иноязычной речевой деятельностью с помощью компьютерных технологий : дисс. ... канд. пед. наук / О.В. Ильина. – Смоленск, 2002. – 166 с.
3. Козубовська І.В. Дистанційне навчання в системі освіти / І.В. Козубовська, В.В. Сагарда, О.П. Пічкарь. – Ужгород : УжНУ, 2001. – 290 с.
4. Попов В.А. Изменение мотивационно-ценностных ориентаций учащейся молодежи / В.А. Попов, О.Ю. Кондратьева // Социологические исследования. – 1999. – № 6. – С. 96–99.
5. Ребер А. Большой толковый психологический словарь : пер. с англ. / А. Ребер. – М. : Вече: АСТ, 2000. – Т. 1 (А–О).
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : в 2 т. / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. II. – 328 с.
7. Семенюк Э.П. Информатизация общества, культура, личность / Э.П. Семенюк // НТИ. – 1993. – № 1. – С. 1–7.
8. Хуторской А.В. Дидактические основы эвристического обучения : автореф. дис. ... докт. пед. наук / А.В. Хуторской. – М., 1997.
9. Hare N. Student’s Distress with a Web-based Distance Education Course / N. Hare, R. Kling // CSI Working Paper. WP 00-01-31. – 2000. – March 30. – P. 77–85.

ДОРОНІНА Т.О.

ЕГАЛІТАРНА СВІДОМІСТЬ ТА ОСВІТНІ МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

Стратегія розвитку сучасної вітчизняної освіти проголошує своїми засадничими орієнтирами принципи гуманізму, антропологізму та демократизму. *Гуманізація* освітньої сфери поставила перед педагогами завдання сприяння особистісному зростанню дитини та побудови педагогічного процесу на основі суб’єкт-суб’єктної взаємодії. *Антропологізм* як освітня стратегія, на думку І. Аносова, “дає можливість розглядати суспільство як форму спільного життя людей в особистісному вимірі, а людину – як високоорганізовану біопсихосоціально-духовну істоту” [2, с. 4]. *Демократизм* в освіті – це не лише правове виховання учнів чи формування громадянської свідомості, соціальної активності та критичного мислення вчителів і учнів (О. Адаменко), але й, у першу чергу, забезпечення рівності всіх членів суспільства (всіх соціальних груп) у доступі до повноцінного та якісного навчання. Ця освітня парадигма має підґрунтям ідеї толерантності та недискримінації, врахування потреб усіх членів суспільства у гендерному аспекті, незалежно від їх статевої належності (визначеності).

Принцип рівності (*егалітарності*) – один із ключових у функціонуванні розвинутих країн світу, які у своїх державних документах декларують необхідність подолання всіх проявів гендерної дискримінації: “Рівність між жінками й чоловіками є фундаментальним принципом європейської спільноти” [3, с. 7]. Про кардинальне значення принципу гендерної рівності в державному будівництві України пишуть автори колективної монографії “Гендерні аспекти держав-

ної служби”, стверджуючи, що “цей принцип належить розуміти зовсім не як нівелювання різниці між жінкою та чоловіком, а навпаки, зважаючи на природну роль жінки, вибудовувати такі соціальні умови, щоби усі громадяни, незалежно від статі, мали однакові можливості гранично повно виявити свої таланти, реалізувати новаторські ідеї” [4, с. 13].

У становленні демократичної держави ключовим стає ствердження принципу *егалітарності* – принципу рівності, у гендерному аспекті – рівності жінок та чоловіків. Однак зауважимо, що принцип егалітарності, декларований на загальнодержавному рівні, на жаль, ще не набув ознак загальносоціальної норми. Цей принцип не врахований у процесі розподілу владних посад на найвищих щаблях державного управління (жінки сьогодні в Україні становлять 54% населення, а їх представництво в парламенті – 39 осіб, тобто 8,7%). Тому автори “Альтернативного звіту щодо впровадження в Україні Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок” констатують: “...незважаючи на те, що жінки одержали де-юре рівний із чоловіками статус, де-факто вони продовжують зазнавати дискримінації в політичній сфері” [1, с. 29]. Не можна вважати цей принцип інтегрованим і в суспільну свідомість, яка все ще, на думку експертів з питань гендерної політики, залишається патріархатною, тобто ієрархічною та статусною.

Відповідно, існують суттєві розбіжності між деклараціями егалітарності та реальним станом речей на всіх рівнях існування соціуму (у тому числі і в освіті), тому перше завдання, яке ставиться перед країною задля впровадження егалітарності до освітньої сфери, – забезпечення рівності прав на навчання жінок та чоловіків через організацію їх рівного доступу до навчання, але не тільки.

Високий освітній рівень, що мають сьогодні жінки України, практично не стає гарантією їхнього подальшого успішного працевлаштування, спрацьовує закон “скляної стелі”, дію якого не врівноважує горезвісна фемінізація освіти. Саме в цій галузі (як і в медицині, культурі тощо, де, до речі, також переважають жінки) заробітні плати є найменшими, що традиційно виправдовується поняттям “невиробничої сфери”, хоча насправді справа в тому, що саме суспільство (суспільна свідомість на всіх її рівнях) не готове до визнання принципу егалітарності таким, що забезпечить стабільний розвиток соціуму в нових політично-економічних та соціокультурних умовах.

Державна затребуваність встановлення гендерного паритету в суспільстві поставила перед освітянами ряд питань теоретичного та практичного плану, пов’язаних з гендерною освітою. Узагальнено – це питання організації, змісту й методів гендерної освіти та виховання. І вітчизняна науково-педагогічна думка (Л. Булатова, Л. Варфалві, С. Вихор, І. Герасимова, Т. Говорун, Т. Голованова, І. Іванова, О. Кікінежді, В. Кравець, Г. Лактіонова, О. Луценко, А. Толстокова, О. Цокур та ін.) досить плідно вирішує ці питання. Проте науковці переважно лише підкреслюють необхідність дотримання принципу рівності в навчально-виховному процесі, не аналізуючи, яке саме місце в сучасній освіті посідає *егалітарна свідомість*.

Мета статті – встановити можливості формування егалітарної свідомості шляхом застосування гендерного підходу до освітнього процесу.

Поняття “*егалітарність*” найчастіше зустрічається в контексті соціологічних досліджень сім’ї (“егалітарність рольової структури родини”, “егалі-

тарність у розподілі родинних обов’язків”) та в контексті політико-історичному (розвиток та становлення різних форм державності, спрямування та розподіл економічних ресурсів країни). Утім егалітарність завжди пояснюється як *принцип рівності*, у науковому розумінні якого відбулися певні зміни через практичний досвід втілення цього принципу в життя країн світу.

У словникових виданнях *егалітарність* (від франц. *egalite* – рівність) трактується як “рівність”. *Егалітаризм* як політична доктрина політичної, економічної, соціальної та громадянської рівності пояснюється у “Stanford Encyclopedia of Philosophy” [11] та як соціальна філософія й ідеологія, що проголошує цінність ідеї людської рівності та пропагує радикальні соціальні реформи задля подолання всіх форм економічної, соціальної та політичної нерівності, – у “Glossary of Political Economy Terms” [12].

Ідея егалітарності бере свій початок від утопічної ідеї можливості побудови суспільства рівних. Проте історія розвитку людства довела, що практична реалізація ідеї суспільної рівності призводить до загального зрівняння, нівелювання та нищення особистості. Тому в подальшому *ця ідея суспільної рівності* перетворилася на *ідею рівності прав усіх громадян* демократичного суспільства. Але і в такому розумінні ідея рівності також виявилася непродуктивною, оскільки надання прав ще не означає наявності можливості їх здійснення. Отже, наступним етапом, на думку І. Калабіхіної, стало розуміння *егалітарності як рівності прав та можливостей для здійснення цих прав*. З часом і такий погляд на егалітарність був визнаний недосконалим, тому остаточно егалітарність стала розглядатися як “визнання рівності самоцінності, самовідчуттів, самоідентифікації особистості жінок і чоловіків поряд з рівністю прав чоловіків і жінок” [6]. При цьому головним чинником стає скасування статевої ієрархії, що зумовлює визнання цінності особистості (незалежно від її статевої належності) як цінності суспільного існування. Результатом дії принципу егалітарності в суспільному устрої можна вважати анулювання статевої ієрархії (гендерної асиметрії) та заміну її на гендерний паритет.

Сьогодні існують об’єктивні умови для реалізації цього принципу в житті України: відбувається активне залучення жінок до тих видів діяльності, які традиційно вважалися чоловічими, реалізуються державні програми зі встановлення гендерного паритету на всіх рівнях соціально-політичного функціонування – усе це активізує розвиток гендерного напрямку в наукових дослідженнях. У контексті цих праць свого тлумачення набуває поняття “егалітарність”, де воно інтерпретується як *рівність між чоловіками та жінками* в усіх сферах життєдіяльності. Відповідно, науковці визначають можливості інтегрування принципу егалітарності в політику, право, економіку тощо.

Наступне поняття – “*свідомість*” – вже має свою історію наукового вивчення, теоретичного визначення, понятійної класифікації / систематизації та концептуального узагальнення, проте уточнимо поняття “свідомість” відповідно до нашої теми.

Вивчення свідомості було розпочато у філософії та розвинуто у психології, тому саме в цих науках існує значна кількість праць, присвячених дослідженню інтелектуальної діяльності людини, а саме свідомості. Відповідно, науковцями чимало визначень поняття “свідомість”, вчені пропонують варіанти структури свідомості, описують її різновиди та з’ясовують принципи її вияв-

лення. У цілому в сучасній науці встановлено, що свідомість – це вищий рівень психічного відображення та саморегуляції, властивий тільки людині як суспільно-історичній істоті; формується в процесі спілкування, опосередковується мовою; спрямована на перетворення дійсності; пов'язана із самосвідомістю та орієнтована на внутрішній світ суб'єкта.

У педагогічному плані свідомість – “властивий людині спосіб ставлення до світу через суспільно вироблену систему знань, закріплених у мові”. Саме завдяки їй “людина накреслює більш чи менш віддалену мету своєї діяльності, регулює свою поведінку, впливає на поведінку інших людей” [5, с. 299].

Отже, *свідомість* – це світосприйняття та світогляд, які формуються в особистості в процесі соціалізації (тобто і через освіту) та мають дієвий результат. Свідомість у педагогічному плані має когнітивний (знання), операційний (уміння) та аксіологічний (цінності) компоненти.

За обсягом відображення виділяють *суспільну* та *індивідуальну* свідомість, суб'єктом-носієм якої стає чи особистість (індивідуальна свідомість), чи будь-яка статусна група (свідомість суспільна). Суспільна свідомість більш консервативна, оскільки вона збирає, відбирає, накопичує та ретранслює досвід і традиції існування статусної групи. Практично цей досвід слугує умовною (на рівні свідомості) запорукою існування групи. Індивідуальна свідомість більш гнучка: з одного боку, особистість виховується і живе саме в соціальних інституціях, тому свідомо чи ні, але повинна прислухатися до суспільної свідомості та засвоювати певні суспільні уявлення (цінності, норми, стереотипи...), а з іншого – індивідуальність здобуває свій життєвий досвід (обирає свій варіант із запропонованого “набору”), який завжди ширший за суспільну думку.

Оскільки поняття егалітарності має, перш за все, суспільне значення, як характеристика способу взаємодії членів суспільства, то в основу визначення поняття *егалітарної свідомості* має бути покладено поняття свідомості суспільної.

Суспільна свідомість – це єдність почуттів, переживань, емоцій, ідей, думок, поглядів, теорій, що відображають суспільне існування. За словами О.К. Уледова [10], суспільна свідомість – складне та багатогранне явище суспільного життя, яке, з одного боку, є процесом відображення дійсності, з іншого – результатом цього відображення, продуктом, який впливає на суспільне існування; і в кожному випадку структура суспільної свідомості буде різною.

Відповідно до сфери суспільного життя формуються й форми суспільної свідомості та наукові галузі (філософія, теологія, політика, право, етика тощо), що їх вивчають. Сьогодні гендерна теорія ще не виокремилася із суспільно-політичних та соціогуманітарних наук, гендерологія як наука, яка мала б вивчати гендерну свідомість (отже, і реалізацію принципу егалітарності), тільки формується в межах інших наук, тому і принцип егалітарності також знаходить своє втілення в межах існуючої наукової парадигми.

Проблеми рівності (у тому числі статевої) вже з давніх часів знайшли багатогранне висвітлення у філософії; у релігійній свідомості це питання обмежується рамками канонізованих вчень та настанов. Що стосується питання про втілення принципу егалітарності у реаліях сучасної України, то можемо констатувати: принцип гендерної рівності знайшов своє втілення лише на рівні політичних декларацій, одночасно розпочалося його впровадження на законодавчо-

правовому рівні (як ухвалення ряду законів та правових актів), поступово відбувається впровадження його у свідомість моральну.

Усі ці напрями поступового впровадження ідеї егалітарності дуже тісно пов'язані та загалом характеризують рівень демократизації України. Цікавий приклад щодо цієї думки наводить у широковідомому дослідженні “Психологія та культура” професор психології, директор Лабораторії досліджень культури та емоцій Каліфорнійського університету (Сан-Франциско) Девід Мацумото (David Matsumoto). Учений аналізує результати вивчення гендерних стереотипів Вільямса та Беста (J.L. Williams, D.L. Best Sex and psyche: Gender and self viewed cross-culturally, 1990) та вказує на безпосередній зв'язок гендерної ідеології з рівнем соціокультурного розвитку суспільства. Дослідження показали, що “більш егалітарні оцінки були отримані в країнах, які характеризуються такими показниками, як відносно високий рівень соціоекономічного розвитку, значний відсоток протестантів серед населення при невеликій кількості мусульман, значна частина жінок, які працюють поза домом та навчаються у вищих навчальних закладах...” [8].

Отже, якщо опустити економічні та релігійні чинники, перші через те, що освітяни не мають на них впливу, а другі – через саме зіставлення протестантського та мусульманського віровчень (при відсутності православ'я й апріорного ставлення до жінки в мусульманстві), то виявляється, що лише освіта лишається найбільш показовим чинником втілення принципу егалітарності.

Освіта є тим інститутом соціалізації, завдяки якому людина здобуває знання, уміння та навички, які допомагають їй адаптуватися в соціальному середовищі. Завдяки освіті в особистості закладаються основи системи ціннісних орієнтацій як системи думок, поглядів, переконань. Тому *егалітарна свідомість* розуміється нами як сформована на основі здобутих знань (умінь, навичок) система особистих переконань щодо неприпустимості будь-яких форм дискримінації (у нашому випадку – дискримінації гендерної) та безперечності принципу егалітарності, які повинні впливати й скеровувати поведінку та ставлення людини до оточення.

У нових суспільних умовах розвитку України поступово відбувається зміна системи цінностей від традиційної (дихотомічної та ієрархічної) до егалітарної (рівної). Але егалітарна свідомість на суспільному рівні все ще не набула значення норми, навпаки, тут панують статеві упередження щодо призначення чоловіків та жінок (гендерні стереотипи), які підкріплюються життєвим досвідом (побутовий здоровий глузд), традиційними настановами та повсякденною практикою міжстатевого спілкування. Патріархатна свідомість наших співвітчизників найяскравіше виявляється на побутово-практичному рівні і саме в дискримінаційному аспекті (практика спілкування у суспільних закладах, принизливі висловлювання, рекламна інформація та ЗМІ тощо).

Сучасна ситуація потребує переорієнтації суспільної свідомості на нові гуманітарні цінності, за яких ієрархічність має поступитися місцем егалітарності. Необхідне нове егалітарне мислення, яке було б зорієнтовано на дотримання принципу гендерної рівності, що можливе лише за умови широкого впровадження гендерного підходу на всі рівні освітньо-виховного процесу.

Існує багато наукових публікацій, у яких ідеться про використання гендерного підходу в навчально-виховному процесі, його сутність, методологію, мету та принципи, однак уважне прочитання цих праць переконує в тому, що виснов-

ки, яких доходять автори, часто не збігаються. Серед названих праць виокреми-мо найбільш ґрунтовні – це дослідження І. Загайнова, О. Каменської, О. Константинової, А. Москальової, С. Рикова, Ж. Старовойтової, Л. Столярчук та Л. Штильової.

Всі дослідники вважають, що використання гендерного підходу сприяти-ме покращенню успішності учнів, їхньої соціалізації та статевої ідентифікації: “гендерний підхід до навчання школярів означає таку організацію навчального процесу, яка надає учням можливості самореалізуватися із притаманними їм ін-дивідуальними особливостями та засвоїти соціальний досвід, який забезпечить їх успішну соціалізацію в суспільстві та соціальну ідентифікацію за статевими ознаками” [7, с. 9–10]. Але і в цьому визначенні все не так ясно і просто, оскільки статева ідентифікація та ідентифікація гендерна – не зовсім одне й те саме. А процес соціалізації складніший за процес засвоєння соціального досвіду, оскільки із досвідом засвоюються і стереотипи (гендерні), і забобони, й упередження. Тому ми дотримуємося тієї думки, що гендерний підхід має за мету виховання андрогінної особистості. Саме про це пише Ж. Старовойтова: “Метою гендерно-го підходу в освіті виступає створення умов для гендерної соціалізації школярів, що сприяють вихованню міжстатевих відносин, вільних від жорстких стереоти-пів маскулінності та фемінінності у традиційному розумінні, що може стати за-порукою виховання нової особистості з високими інтенціями відкритості та адаптивності в усіх сферах життя, необмеженими можливостями індивідуально-го життєвого вибору й самореалізації, особистості з андрогінним набором хара-ктеристик” [9, с. 24], які визначаються як “інструментальні” та “експресивні” (у традиційній культурі інструментальні риси вважаються виявом маскулінності, тоді як риси експресивні – виявом фемінінності).

Цей підхід має бути врахований і в змісті та організації навчально-виховного процесу на всіх рівнях освіти:

- як усунення статевих упереджень (забобонів, кліше – гендерних стере-отипів) у змісті навчального матеріалу та його інтерпретації;
- як створення в навчанні (вихованні) атмосфери взаємоповаги та взає-модії та колегіальності, що унеможлиблює дискримінаційне ставлення один до одного всіх суб’єктів навчально-виховного процесу;
- як рівноправне залучення і хлопців, і дівчат до організації та прове-дення виховних заходів будь-якого рівня, що дасть змогу виявити на практиці дію принципів рівноправної відповідальності, взаємоповаги і взаємодопомоги на основі зміни гендерних ролей та демонстрації їх варіативності;
- як відмова від принципу “прихованої статевої профорієнтації” та надан-ня учням повної та вичерпної інформації щодо можливості професійного визна-чення, не обмежуючи їхню свідомість рамками жіночих / чоловічих професій;
- як надання учням дійсно повноцінної та якісної освіти без орієнтації на їх стать.

Вважаємо, що під час такої роботи буде відбуватися засвоєння та відтво-рення учнями егалітарних цінностей, формуватися егалітарні уявлення, переко-нання, цінності, ідеали та світогляд, а отже, егалітарна свідомість як самоусві-домлення дівчат та хлопців рівноправними суб’єктами соціальної взаємодії.

Додамо, що такий підхід не заперечує та не відкидає питань традиційно родинних стосунків. Учні повинні усвідомлювати, що традиції існують, їх треба поважати, на них треба зважати, але усвідомлено. Учень повинен мати право самостійного вибору моделі своєї поведінки, свого варіанта поєднання традиційності з егалітарністю (тим більше, що вони не спростовують один одного), з огляду на те, що егалітарний тип сім'ї найбільш повно відповідає сучасним умовам існування самого інституту сім'ї.

Висновки. Сьогодні принцип егалітарності включений до провідних принципів організації політичного життя країни, проте ані в суспільну свідомість, ані у свідомість індивідуальну цей принцип усе ще не увійшов, тому саме він (поряд із принципами демократизму, антропоцентризму та гуманізму) у його гендерному аспекті повинен запроваджуватися через систему освіти. Егалітарність (разом із незалежністю мислення, особистою відповідальністю, терпимістю, повагою до законності, прихильністю ідеалам свободи та демократії), що декларована сьогодні на загальнодержавному рівні, повинна увійти до системи загальносоціальних норм та знайти своє відображення в системі освітніх вимог, і тоді освіта як дієвий інструмент соціалізації буде сприяти встановленню гендерного паритету в суспільстві на всіх рівнях його функціонування (від індивідуального до суспільного).

Література

1. Альтернативный отчет о выполнении в Украине Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин // ВОО “Женский консорциум Украины”. – К., 2008. – 51 с.
2. Аносов І.П. Антропологізм як чинник гуманізації освіти (теоретико-концептуальні основи) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / І.П. Аносов. – К., 2004. – 46 с.
3. Гендер і етнічність. Україна перед європейським вибором. – К., 2006. – 50 с.
4. Гендерні аспекти державної служби : монографія / М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька. – К. : Основи, 2002. – 335 с.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
6. Калабихина І.Е. Краткий понятийный словарь по гендерным исследованиям / И.Е. Калабихина [Электронный ресурс] // Социальный пол: экономическое и демографическое поведение : учеб.-метод. материалы по курсу. – М., 1998. – Режим доступа: <http://www.a-z.ru/women/texts/spolr-e.htm>.
7. Константинова О.А. Гендерный поход к обучению школьников : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / О.А. Константинова. – Саратов, 2005. – 177 с.
8. Мацумото Д. Психология и культура: психологическая энциклопедия [Электронный ресурс] / Д. Мацумото – СПб. : Прайм-Еврознак, 2002. – Режим доступа: <http://shulenina.narod.ru/Polit/Macumoto/Psycult/08.html>.
9. Старовойтова Ж.А. Организация процесса обучения в основной школе на основе гендерного подхода : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / Ж.А. Старовойтова. – Омск, 2007. – 204 с.
10. Уледов А.К. Структура общественного сознания: теоретико-социологическое исследование / А.К. Уледов. – М. : Мысль, 1968. – 324 с.
11. Egalitarianism // Stanford Encyclopedia of Philosophy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://plato.stanford.edu/entries/egalitarianism>.
12. Egalitarianism // A Glossary of Political Economy Terms copyright 1994–2005. – Paul M. Johnson [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.auburn.edu/~johnspm/gloss/egalitarianism>.

Дорош Г.О.

УКРАЇНСЬКИЙ МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ: СИНТАКСИЧНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

На сучасному етапі розвитку освіти пріоритетними визначаються принципи гуманізації, співпраці вчителя й учня, креативності, гнучкості, динамічності, що реалізується в мовній підготовці.